

ДОЛЯ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ

(З фондів Чернігівського музею-заповідника М. Коцюбинського)

Родовід Івана Григоровича Рашевського веде свій початок від далекого пращура Івана Рашевського за прізвиськом «Малік», що в перекладі з тюркської означало «слід від меж». Наступний за ним був Григорій — значковий товариш Чернігівського полку. І так далі розрослося генеалогічне древо Рашевських, набуваючи все нових і нових членів численного роду, що переплітався з іншими кланами більш-менш відомих прізвищ.

Батько Івана Григоровича — Рашевський Григорій Осипович народився 1 жовтня (ст. ст.) 1806 р. в с. Осняхх Чернігівського повіту, помер там же 21 жовтня 1889 р.

Виховувався в Петербурзькому кадетському корпусі, служив в ки-расирах, брав участь в Угорській кампанії, був начальником військового поселення в Чугуєві, завідуючим «Товаришеским Земским коннозаведением» у м. Сімферополі, мав чин полковника; був одружений з Уляною Іванівною Трипільською з Новозибківського повіту, небогою Чернігівського Губернського Предводителя дворянства М. І. Бороздіна. Вона прожила всього 36 років, з Григорієм Осиповичем вони мали чотирьох дітей.

Син Іван народився у період служби Григорія Осиповича в Чугуєві, 1849 р. У нього було потім ще три сестри: Ганна, Катерина, Олександра. Вірогідно, Уляна Іванівна була жінкою енергійною, діяльною. За її ініціативою у Сімферополі, на користь Сімферопольської недільної школи, була проведена лотерея. Предмети, що були передані для розіграшу, в основному, належали дітям Рашевських: книги, іграшки, речі, деякі власноручні вироби. Було продано 1530 квитків, кожен по 15 коп. Збереглися записи Уляни Іванівни Рашевської, в яких були скрупульозно записані всі речі і вигаші окремо. Судячи по щоденниках і записах Уляни Іванівни, — вона була освіченою жінкою, знала мови (декілька зошитів списані французькою), мала літературний хист.

Також був прихильний до літератури і Григорій Осипович. Збереглися його юнацькі зошити з записами товаришів по Кадетському корпусу «Памятник товарищей», у цих зошитах вірші О. Пушкіна, Тредаковського, Анненкова та інших, записані друзями Г. Рашевського, і ще кілька зошитів з віршами і прозою, переписаними Григорієм Осиповичем або написаними ним самим. По цьому можна судити, що Іван Григорович виховувався в домі, де шанувались музика, література, живопис.

Недаремно у майбутньому всі діти Рашевських так чи інакше були пов'язані з мистецтвом: художники, літератори, музиканти.

З особливою любов'ю ставився старий Рашевський до дочки Ганни. Вона викладала в гімназії російську мову, математику, музику. Ганна Григорівна Рашевська — автор музики відомої російської пісні «Есть на Волге утес», яка давно вже стала «народною».

Навесні 1887 р. Ганни не стало. Пригнічений батько не міг змиритися з її смертю. Він звернувся до редактора С.-Петербурзької газети «Неделя» з проханням написати декілька рядків на спомин дочки, яка була непересічною жінкою, і в якій втілилися найкращі риси жіноцтва. З

аналогічним проханням Григорій Осипович звернувся до Федора Михайловича Достоевського, котрий в той час щомісячно публікував «Дневник писателя». У листі до Ф. Достоевського Рашевський знов пише про кращі риси Ганни Григорівни і просить письменника написати про неї кілька слів у своєму «Щоденнику...». Але, очевидно, ніхто не дослухався до прохань відставного полковника.

Друга дочка Григорія Осиповича Олександра пізніше стала дружиною відомого статистика і економіста Василя Георгійовича Варзара, який багато років працював у Чернігові. Забігаючи наперед, скажу, що у їх сина Василя Васильовича Варзара було три дочки: Ніна, Людмила, Ірина. Ніна Василівна була дружиною видатного композитора Д. Д. Шостаковича.

Про Людмилу відомостей немає.

Ірина Василівна — стала художником-графіком, оформлювала книжки. 1973 року в Ленінграді з великим успіхом пройшла виставка її робіт. У той час Ірина Василівна прислала Ірині Михайлівні Коцюбинській каталог виставки і лист, в якому згадувала Івана Григоровича Рашевського. «Дед Ваня был моим учителем в первых моих шагах на поприще изобразительного искусства».

Отже, Іван Григорович Рашевський. Фігура яскрава, колоритна, багато в чому суперечлива. 19-ти років закінчив Чернігівську чоловічу гімназію VIII класів, що підтверджується Свідомством, виданим 28 червня 1869 р. Виставлені у Свідомстві оцінки — в основному всі «задовільно». Це дало підстави Педагогічній Раді на своєму засіданні від 27 червня «Признать Ивана Рашевского способным к университетскому учению».

Вступив Іван Григорович до юридичного факультету Київського університету Св. Володимира. По закінченні його повернувся до Чернігова. Був губернським урядовцем.

Чернігівський губернський статистичний комітет у зібранні 15 січня 1877 р. на підставі ст. 8 положення про губернський статистичний комітет вибрав Івана Григоровича Рашевського своїм дійсним членом, Посвідчення видано 28 лютого 1877 р.

Людиною в Чернігові він був примітною. «Іван Григорович Рашевський був артистом у повному розумінні того слова: сам видатний малляр, він любив також музику і добре знався на ній. Жонатий із дочкою багатого власника Подольського, він мав прегарно влаштоване помешкання, де так затишно і приємно було слухати гру на фортепіано. У нього збиралися завжди місцеві и приїжджі музиканти, він допоміг нам улаштувати концерт Лисенка». (Спогади С. Русової).

Всі, хто був знайомий з Іваном Григоровичем, не міг не підпасти під агресивно-привабливу чарівність його непересічної особистості.

Він невимушено ночував себе у будь-якому товаристві, був улюбленцем місцевої аристократії. Був гарним оповідачем, легко пересипав мову російськими, французькими і українськими фразами. Знов-таки, за словами Русової, до «україинства» він ставився, як до однієї з іdealістичних мрій «Саші Ангела» (так називали у вузькому товаристві О. Русова) та Шрага, а що сам він дуже любив їх особисто, то й допомагав українській справі, чим міг.

А міг він багато чого, враховуючи його офіційно-дружні зв'язки з багатьма чернігівськими шановними особами, і не тільки місцевими, Іван Григорович деякий час працював у Чернігівському губернському присутствії по судових справах. Треба сказати, що клан Рашевських широко розрісся на Чернігівщині. Багато з них займалися юриспруденцією. У Ніжині працював Никандр Рашевський, в Остерському Зем-

ському Суді був канцелярським службовцем Яків Рашевський, також в Остерському Суді працював і титулярний радник Іван Петрович Рашевський.

Деякі гілки роду Рашевських породичалися, як було вже сказано, з не менш відомими родинами: Антіохів-Вербицьких, Варзарів.

Дочка Федора Павловича Рашевського—Катерина Федорівна — стала дружиною відомого поета, прозаїка і педагога — Миколи Андрійовича Антіоха-Вербицького.

Микола Андрійович Вербицький був у великій дружбі з І. Г. Рашевським. У книзі «Очерки из охотничьей жизни» в оповіданні «Мой друг Рыжий» дуже колоритно він зобразив Івана Григоровича, якого назвав «Вангри».

«Вангри имел внешний блеск и ловкость, был многообразен и зачастую имел по семи пятниц на неделе. Очень хорошо играл в шахматы. Был непримиримым за шахматной доской и на охоте, даже с близкими друзьями. Друзья называли Вангри «двуствольным» за крупные ноздри».

Одного разу на полюванні був такий випадок: «История вышла по поводу тетерева, по которому они выстрелили одновременно: каждый из стрелявших присваивал себе убитую птицу».

Спор поднялся горячий: для решения его пришлось прибегнуть к суду экспертов, которые по тщательному исследованию всех обстоятельств и по добросовестном осмотре убитого тетерева присудили честь убиения его Вангри. Но Вангри этим не удовольствовался. — Видите, Рыжий, как нехорошо жадничать, — заговорил он ядовито растягивая каждое слово и поводя своим обширным органом обоняния, как собака, причуывая целый тетеревиный выводок: — жадность никогда до добра не доводит: из жадности вы дичь не стреляете, а давите Амуром,¹ — ах вы, златорунный, златорунный».

Парадокс Рашевського полягає в тому, що при всій різноманітності, навіть безладності інтересів, у кожній іпостасі своєї діяльності він «викладався» повністю. Іван Григорович був тонким поціновувачем і знавцем музики. І це своє захоплення він також зумів зробити благом для суспільства. 17.VIII.1907 за ініціативою власників приватних дитячих музичних шкіл К. В. Сорокіна та Г. Г. Ейзлера було відкрито Чернігівське відділення російського музичного товариства. У перший директорат його входили В. Голіцин, Д. Країнський, Г. Глібов, Б. Барішевський, І. Рашевський.

1908 року були відкриті музичні класи при ЧРМТ: фортепіано, співу, скрипки, віолончелі, спецтеорії, духових інструментів, клас ансамблю та оркестрової гри. Містилися класи у будинку Туровського на розі вул. Воздвиженської (тепер вул. Родимцева).

Музиканти Чернігова багато робили для розповсюдження класичної (зокрема української класичної) музики, насамперед шляхом організації численних концертів.

І все ж таки основною, всезаповнюючою любов'ю в мистецтві був для Рашевського живопис. Ще в юності він спеціально поїхав до Петербурга і там протягом року брав уроки живопису у викладача Петербурзької Академії художеств Л. Ф. Лагоріо. У Петербурзі Рашевський познайомився з Репнім. На все життя вони зберегли добрі, сердечні стосунки.

Влітку 1896 року художник гостював у маєтку Рашевських в селі Великі Осняки, зробив чимало ескізів для майбутніх картин. Репін досить

1. Амур — мисливська собака Рижого.

прихильно ставився до художніх робіт Рашевського, давав йому професійні поради.

Сам Іван Григорович працював багато й плідно: він писав олією портрети, пейзажі, робив графічні малюнки та ілюстрації, займався скульптурою. У Чернігові він охоче роздаровував свої роботи знайомим, виставлявся у вітринах магазинів, на вернісажах. Але фахівці майже одноставно відзначали у його портретних роботах статичність, відсутність характерів, недосконалість письма; у пейзажах — недостатність перспективи, фотографічність.

1899 р. І. Рашевський брав участь у весняно-художній виставці в С.-Петербурзі. Виставлявся він у північній столиці й пізніше, про що можна прочитати у «Большой энциклопедии Санкт-Петербурга 1904 г.»: «Рашевский Иван Григорьевич — современный южнорусский живописец; произведения его отличаются правильным рисунком, но композиции малодинамичны: в 1901 году на С-Пб народной выставке обратила на себя внимание его картина на новозаветный сюжет: «Кончено, час настал!».

Як згадували сучасники Рашевського, у нього була своя, досить велика, колекція картин. Був в ній поясний портрет самого Рашевського роботи Маневича, на стіні висіли етюди Сурикова до картини «Бояриня Морозова», лід ними лист Сурикова, кілька етюдів Рєпіна і приколотий під ними лист Рєпіна.

Робота, творчість, громадська діяльність не закреслювали для Івана Григоровича особисте життя. Перший раз він одружився з Ольгою Миколаївною Подольською 21 січня 1877 р. у Миколаївській церкві села Борисоглібівки Чернігівського повіту. 29 жовтня 1887 року шлюб був розірваний «по его прелюбодеянию с преданием его церковной епитимии и с осуждением его на всегдашнее безбрачие».

Але Указом Святійшого Синоду від 25 січня 1905 року за № 1 йому дозволялося вступити в новий «беспрепятственный брак».

Правда, у новий шлюб Іван Григорович вступив не зразу, а через сім років. Цей шлюб був зареєстрований у Гостомельській церкві Київського повіту 4 липня 1912 р.: «действительный статский советник Иван Григорьевич Рашевский — 2 брак — 62 г. Дворянка Татьяна Николаевна Рашевская — 37 лет — первый брак».

Але щось не щастило Івану Григоровичу в особистому житті. Другий шлюб його теж невдовзі розпався. До речі, Тетяна Миколаївна вийшла заміж за Петра Івановича Рашевського, ставши таким чином «тричі Рашевською», і прожила довге щасливе життя. Тетяна Миколаївна закінчила консерваторію по класу фортепіано, була прекрасною піаністкою, брала участь у концертах «Просвіти», «Чернігівського музичного товариства». Багато чернігівців старшого й середнього віку добре пам'ятають Т. М. Рашевську й досі вдячні їй за музичну науку.

1916 р. Іван Григорович придбав будинок з садибою по Шосейній вулиці (тепер вул. Леніна) у п. Крутікової Віри Миколаївни, про що був складений акт і видана пану Рашевському «виписка з кріпосного Чернігівського Нотаріального Архіву книги по місту Чернігову за 1916 рік про продаж В. М. Крутіковою І. Г. Рашевському будинку з землею». Наведу лише один уривок з великого запису нотаріуса: «оба описанные участка земли в натуре по заявлению сторон составляют одно усадебное место, состоящее в городе Чернигове, по Шоссе, мерою примерно одна тысяча 35 кв. сажень. Более или менее, сколько в натуре окажется, в границах Шоссе и земель: Теффенберга, Мушинской, Величковского, Селюка и Цимерерга, поступающие в настоящую продажу все без остатка со всеми находящимися на нем теплыми и холод-

ними постройками... Продажа эта состоялась за шесть тысяч триста рублей, полученные сполна. 1916 г. 3 июня».

У цьому просторому на дві половини будинку Іван Григорович планував зробити з одного боку: кабінет, їдальню, вітальню, кімнату для прислуги, спочивальню, кухню; з другого входу — службові приміщення; а ще й велике крило з правого боку відвести під майстерню. Але цей план не здійснився.

16 жовтня 1918 р. будинок був реквізований. Наведу повністю і цей документ.

«Акт 1918 г. 16 октября. Настоящий акт составлен Черниговскою губернскою Реквизиционной комиссией с тем, что находящийся на Шевченковской (Шоссейной) ул. дом, принадлежащий Рашевскому, вследствие требования начальника штаба 9-й пехей дивизии от 8 октября 1918 года за № 1888 признан комиссией подлежащим освобождению от жильцов в семидневный срок и передаче начальнику штаба названной дивизии для размещения штаба сроком на 1 год за плату, которая будет установлена добровольным соглашением и утверждена оценочной комиссией.

Подписали пред. комиссии Г. Н. Товстолес, члены: Окаемов, Турин, Русанов, Киселев, Антоненко».

Більше в цей будинок Рашевський не повертався. До того часу вже кілька років працював Іван Григорович спочатку головним хранителем, а потім директором історичного музею Тарновського і жив у флігелі на території музею. Цікавий ще один маленький документ, як атрибут часу, датований 1919 роком. Дозвіл, даний зав. музеєм Тарновського І. Г. Рашевському, користуватися електрикою з 20 червня 1919 р. до і після 12 години ночі.

Помер І. Г. Рашевський 1921 року в Чернігові. По собі залишив велику кількість картин, скульптур. Багато що з його доробку загинуло під час II світової війни, але дещо й залишилось в музеях Києва, Чернігова, Москви, Санкт-Петербурга, у власних колекціях. Кращі роботи відносяться до початку 1900-х рр.: «По Десні» (1889), «Ставок в саду», «До іспиту», «Десна» — (всі 1892), «В селянській хаті», «На Спаса» (1900), скульптури: «Портрет музиканта Длуського» (1889), «Покришин» (1892), проекти пам'ятника Т. Г. Шевченку (пластилін, 1915; віск, дерево, 1921).

Іван Григорович Рашевський був людиною великого творчого темпераменту, невгамовної фантазії, життєвого азарту. Він вартий того, щоб земляки пам'ятали його й шанували.

